

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **«ПРОБЛЕМА «ВИТОКУ УМІВ» В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ»**

Виконав:
студент 4 курсу групи УОЗ-41
спеціальності 292 –
«Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні
економічні відносини»
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти

Шабанова А. А.

Керівник: к.е.н., доц. Шолом А. С.
Рецензент:

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»
Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
міжнародних економічних відносин
імені Артура Голікова
Марченко І. С.

« ____ » _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я **НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Шабановій Анастасії Арсенівні

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Проблема «витоку умів» в Україні в умовах глобальних трансформацій»

керівник роботи к.е.н., доц. Шолом А.С.,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “24” січня 2024 року № 4002-5/166

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2024

3. Перелік питань, які потрібно розробити

- вивчити поняття та специфіку «витоку умів» в умовах глобальних трансформацій;
- описати соціально-економічні наслідки проблеми «витоку умів» та з'ясувати вплив та динаміку розвитку сучасних міграційних потоків світу та України;
- встановити особливості та напрями міжнародної інтелектуальної міграції з України;
- описати динаміку міграційного руху у країнах світа та перспективи міграції українців;
- встановити шляхи вирішення проблеми «витік умів» з України.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Теоретико-методичні основи дослідження економічних наслідків міжнародної інтелектуальної міграції
2	Сучасний стан економічних наслідків «витоку умів» в Україні

5. Дата видачі завдання 01.12.2023**Студент**

(підпис)

Шабанова А.А.

(прізвище, ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Шолом А.С.

(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження міжнародної інтелектуальної міграції в умовах глобальних трансформацій.....	8
1.1. Поняття та специфіка «витоку умів» в умовах глобальних трансформацій.....	8
1.2. Соціально-економічні закономірності «витоку умів».....	13
Висновки до першого розділу.....	20
Розділ 2. Економічні наслідки міжнародної інтелектуальної міграції та шляхи вирішення проблеми «витоку умів» з України.....	22
2.1. Особливості та напрямки міжнародної інтелектуальної міграції з України.....	22
2.2. Динаміка міграційного руху у країнах світу та перспективи міграції українців.....	28
2.3. Шляхи вирішення проблеми «витоку умів» з України.....	36
Висновки до другого розділу.....	51
Висновки.....	52
Список використаних джерел.....	55
Додатки.....	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальним залишається важливість продовження проведення різноманітних досліджень щодо теорій міграції, їх глибокого аналізу з метою розробки наукових прогнозів щодо розвитку цього явища. Формування практичних навичок дослідження та аналізу стану економічних наслідків «витоку умів» в умовах глобальних трансформацій, міжнародної міграції робочої сили, визначення перспектив їх розвитку. Актуальність теми пояснюється і тим значенням, яке мала, має і буде мати міжнародна міграція населення, як один з важливих демографічних процесів, для демографічного розвитку окремих країн і регіонів світу.

Характерні для сучасної України, особливо під час воєнного стану, економічна та політична нестабільність сприяють формуванню інтелектуальних міграційних потоків, що зумовлює актуальність теми дослідження. Аналіз основних чинників, що впливають на міграційні процеси в Україні у сучасних умовах, може розкрити стратегії поліпшення ситуації в цій сфері. Особлива увага має бути приділена внутрішнім та зовнішнім ринкам праці, а також врахуванню змін у політичній ситуації України.

Що стосується вивчення безпосередньо міжнародної інтелектуальної міграції, то серед наших вчених найбільший внесок належить економістам і демографів: Р.М. Авакову [1, с. 3], А.Н. Каменському [31, с. 3]. Видатний внесок у вивчення теорії та практики міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових механізмів її регулювання зробили видатні вітчизняні вчені, серед яких: А. Кравченко [7, с. 3], В. Геєць [21, с. 4], О. Власюк [7], Ю. Макогон [16, с. 4], Н. Марченко [11, с. 3], Е. Лібанова [18, с. 2] .

Мета і завдання роботи.

Метою випускної кваліфікаційної роботи бакалавра є з'ясування особливостей динаміки міжнародної інтелектуальної міграції в умовах глобальних трансформацій, її соціально-економічних наслідків і шляхів

вирішення проблеми «витоку умів» з України. Завдання кваліфікаційної бакалаврської роботи:

- вивчити поняття та специфіку «витоку умів» в умовах глобальних трансформацій;
- описати соціально-економічні наслідки проблеми «витоку умів» та з'ясувати вплив та динаміку розвитку сучасних міграційних потоків світу та України;
- встановити особливості та напрями міжнародної інтелектуальної міграції з України;
- описати динаміку міграційного руху у країнах світа та перспективи міграції українців;
- встановити шляхи вирішення проблеми «витік умів» з України.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес міжнародної інтелектуальної міграції і його закономірності.

Предметом дослідження є особливості динаміки міжнародної інтелектуальної міграції та шляхи вирішення проблеми «витоку умів» з України.

Методи дослідження. У процесі дослідження, базуючись на принципах системного підходу, використовувалися методи аналізу і синтезу; при визначенні основних теоретичних висновків був використаний принцип єдності історичного і логічного; застосовувалися табличний і графічний методи аналізу даних, метод відносних величин, що дозволило забезпечити обґрунтованість економічного аналізу, теоретичних висновків і розроблених пропозицій. При відсумуванні дослідження був використаний метод SWOT-аналізу. Методика дослідження також полягала у характеристиці основних рис і особливостей міжнародної трудової міграції населення, її вплив на геополітичні та геоекономічні вектори; економічний аналіз статистичної, довідкової, літературної інформації.

Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, містить 42 сторінок тексту, 16 рисунків, 1 додаток. Список джерел включає 16 найменувань літератури, 34 електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Поняття та специфіка «витоку умів» в умовах глобальних трансформацій

Мобільність праці є ключовим фактором у розвитку глобальної економіки. Міжнародна міграція суттєво впливає на соціально-економічну та демографічну ситуацію у країні, оскільки зменшує кількість робочої сили та її якісні характеристики на ринку праці [18]. Проте найбільш відчутними є наслідки у випадку інтелектуальної міграції. Часто цей тип міграції відбувається не в контексті обміну знаннями і досвідом в двосторонньому порядку, що є характерним для економік розвинених країн, але у формі "відтоку" або "втрати" кваліфікованих кадрів. Запобігання масового відтоку кваліфікованих працівників за кордон та пошук альтернатив цьому процесу стають сьогодні надзвичайно важливими завданнями.

Відтік умів — процес масового переміщення, при якому кваліфіковані робітники, вчені та фахівці залишають країну або регіон у зв'язку з економічних, політичних, релігійних або інших причин [19].

Оцінюючи цей процес, можна зробити припущення, що країни, з яких виїжджають фахівці, зазнають серйозних економічних, культурних і, іноді, політичних втрат. Натомість, країни, які приймають та забезпечують емігрантів-фахівців, отримують значний та економічно вигідний інтелектуальний капітал.

Термін «відтік умів» вперше був використаний для опису міграційних процесів серед інженерів, професорів та вчених британським Королівським товариством під час Другої світової війни.

Міжнародна міграція робочої сили — це процес пересування з однієї країни до іншої населення працездатного віку. Він може бути організованим або спонтанним і викликаний економічними причинами [19].

Для чіткого розуміння процесу міжнародної інтелектуальної міграції необхідно розглянути основні поняття, що його характеризують. Ці поняття насамперед відображаються у структурі населення за їхньою участю у трудовій діяльності [26].

Міжнародна міграція робочої сили може бути викликана такими загальними причинами:

- прогресом науково-технічної революції;
- соціально-економічним розвитком держав;
- нерівномірним економічним розвитком країн;
- стрімким збільшенням населення планети;
- екологічною ситуацією в національних господарствах. [1, с. 23-24]

Крім того міжнародна міграція робочої сили може бути викликана конкретними економічними причинами, а саме:

- відмінностями в умовах проживання в різних країнах;
- кращими можливостями для реалізації особистості;
- відмінностями в оплаті праці в різних країнах.

Основними причинами, які викликають міжнародну інтелектуальну міграцію, є:

- наявність кращого ніж в країнах донорах рівню технічних умов праці;
- економічні та соціальні умови, що є незадовільними для життя робітників в країнах донорах (безробіття, низький рівень зарплатні, зубожіння та низький рівень життя і т. д.);
- можливості кращого втілення свого потенціалу у країнах реципієнтах за рахунок кращих соціальних умов;
- стабільна та більша заробітна плата у найбільших країнах-реципієнтах (Західна Європа, Сполучені Штати Америки);

- природні катастрофи у країнах донорах та кращі стандарти екологічної безпеки в країнах імміграції;
- національні, військові, політичні, релігійні та культурні фактори. [31, с. 45-46]

Так само зовнішня міграція робочої сили може бути міжконтинентальною та внутрішньоконтинентальною.

Крім того, зовнішня міграція робочої сили включає два аспекти імміграція та еміграція. Імміграція включає в себе приїзд робочої сили в країну з-за кордону. У свою чергу еміграція означає визначається як від'їзд працездатного населення з країни перебування з метою тривалого або постійного проживання в іншій країні [19].

Крім понять імміграції та еміграції виділяють рееміграцію. Вона визначається як процес повернення осіб, які емігрували, до батьківщини. Міграція робочої сили в залежності від часу пересування поділяється на маятникову, яка включає щоденні поїздки до роботи поза межами свого населеного пункту, сезонну міграцію, пов'язану із щорічними подорожами на роботу, тимчасову та безповоротну(постійну).

Міграція робочої сили поділяється на легальну або нелегальну в залежності від правового статусу.

Міжнародна трудова міграція відбувається, коли робоча сила переїжджає з однієї країни до іншої, пропонуючи свої послуги. Робітники і, у меншій мірі, службовці складають основу міжнародних потоків [26].

Також велике значення мають саме масштаби та напрямки міграції. Потоки міграції зазвичай змінюються хвилеподібно, тобто починаючи з перших емігрантів, нові країни заселяються їхніми близькими та друзями. Міграційна хвиля збільшується, а з часом послаблюється. Цей процес регулярно повторюється. Важливий взаємозв'язок між міграційними хвилями та бізнес-коливаннями. Під час кризи кількість емігрантів зростає, а під час економічного підйому активізується імміграція. [7, с. 14]

Інтернаціональна інтелектуальна міграція може бути узагальнена у п'ятьох напрямках таких як переміщення всередині промислово вдосконалених країн, трансфер працівників до країн з розвинутою промисловістю з колишніх соціалістичних країн, переселення з прогресуючих країн, до промислово вдосконалених країн, рух робітників між регіонами та країнами, що прогресують та міграція академічних працівників та кваліфікованих фахівців до країн, що прогресують з країн з високим рівнем промислового розвитку.

Присутність працівників з країн, що прогресують, в промислово розвинених країнах, необхідна для забезпечення багатьох секторів індустрії та інфраструктурних служб необхідним персоналом. У Франції чверть робітників у будівництві та 30% у автомобілебудівництві є емігрантами. У Швейцарії, наприклад, 40% будівельників це іноземці, а в Бельгії 50% шахтарів [20, 21].

Міжнародна міграція робочої сили в межах промислово розвинених країн в значній мірі зумовлена не лише економічними факторами. Однак для цих країн є характерним «відтік умів», наприклад, до Сполучених Штатів Америки з Західної Європи [18].

Останнім часом спостерігається зростання інтелектуальної міграції між країнами, що прогресують. Основний напрям цього руху – це переселення між новими промисловими та прогресуючими країнами. Ця міграція, насамперед, зумовлена економічними чинниками – вищим рівнем життя та зарплати у країнах-імпортерах робочої сили.

Також спостерігається імміграція до країн, що прогресують, працівників з розвинених країн. Це переважно рух робочої сили до країн, що прогресують, з країн Північної Америки чи Європи [13, 18]. Економічні та інші мотиваційні характери є причинами такої міграції.

Великою та стійкою тенденцією у сучасній міжнародній міграції є значне зростання її обсягів та приваблення до цього процесу працездатних з практично всіх країн. [21, с. 18-23]

Міжнародна міграція населення включає територіальне переміщення людей через національні кордони. Розрізняють такі типи міжнародної міграції: постійна, тимчасова, міграція, що триває від одного до шести років, сезонна та маятникова, поїздки на роботу до сусідньої країни, що можуть відбуватися щоденно або потижнево[16].

Причини міжнародної міграції можуть бути економічного, політичного та військового характеру. Економічні фактори мають більш стабільний характер, тоді як політичні та військові причини пов'язані з важливими політичними подіями в окремих країнах і війнами, що спричиняють вимушену міграцію, включаючи біженців та переміщених осіб [15].

Хоча примусова міграція викликана поза економічними факторами, вона також спричиняє перерозподіл трудових ресурсів між країнами, що впливає на економічний розвиток як країн еміграції, так і країн імміграції.

Емігранти-робітники зазвичай мають високу норму заощаджень, яка варіюється від 35% у турецьких емігрантів до 70% у пакистанських. Середня схильність до грошових переказів у країну походження коливається в межах 11-50% і знижується з тривалістю перебування мігранта в приймаючій країні [18].

Грошові перекази сприяють внутрішньому попиту, що може призвести до зростання виробництва і зайнятості, особливо в країнах з обмеженими внутрішніми ринками. Однак міжнародна міграція трудових ресурсів має незначний вплив на перерозподіл доходів у світовій економіці і не сприяє значному вирівнюванню рівнів економічного розвитку. Робоча сила залишається менш мобільним фактором виробництва порівняно з капіталом, вільніше переміщується в глобальній економічній системі.

1.2. Соціально-економічні закономірності «витоку умів»

У сучасному світі міжнародна міграція робочої сили може принести країнам постачаючим трудову силу та приймаючим її неймовірну вигоду. У той же час, міжнародна інтелектуальна міграція створює й безперечні соціально-економічні проблеми. [18, с. 21-22]

Серед приймаючих робочу силу країн можна виділити наступні переваги:

- іноземні працівники стимулюють зростання виробництва та додаткове працевлаштування у країні, споживаючи товари та послуги;
- через зменшення виробничих витрат підвищується конкурентоспроможність виробів за рахунок більш низької ціни на іноземну працю;
- імпорт кваліфікованої робочої сили зберігає кошти на освіту та навчання;
- «експортована» кваліфікована робоча сила не отримує пенсії та не враховується при реалізації соціальних програм;
- іноземні працівники можуть служити амортизатором у періоди кризи та безробіття.

Демографічний розвиток окремих країн та регіонів напряму залежить від міжнародної міграція населення, як від одного з ключових факторів зміни демографічної карти населення [21]. Наприклад, масове збільшення кількості мігрантів у більшості промислово розвинених країн, особливо Західної Європи, привело свою чергу до припинення зростання приросту населення.

Залучення іноземної робочої сили стимулює конкуренцію на внутрішньому ринку праці, що, в свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва в країні.

Важливо зауважити, що економіка багатьох промислово розвинених країн залежить від імміграції. Наприклад, в Сполучених Штатах Америки, Ізраїлі, Австралії, Канаді та Новій Зеландії практично всю економіку створили іммігранти.

Проте імміграція міжнародної робочої сили має і негативні наслідки. Збільшення конкуренції на ринку праці може призвести до зростання безробіття. Також слід зауважити, що ряд негативних соціальних явищ, таких як стрімкий ріст расових і етнічних конфліктів, соціальної напруги або збільшення злочинності, часто є наслідком масового імпорту робочої сили.

Також варто звернути увагу на те, що іммігранти часто стикаються з дискримінацією у країні, де вони працюють. Це може виявлятися у поганих або, навіть, нелюдських умовах праці, низькій зарплаті та обмеженому доступі до медичних послуг та соціального забезпечення. Іноді роботодавці дискримінують імпортовану робочу силу настільки, що змушують працівників влаштовуватися на роботу нелегально, створюючи подвійний ризик та економічну нестабільність.

Країни постачальники робочої сили зазнають цілого ряду переваг і проблем. [16, с. 55-58]

До позитивних аспектів можна віднести:

- надання безкоштовної освіти робочій силі для здобуття нових професійних навичок та ознайомлення з передовими методами праці;

- експорт робочої сили сприяє зменшенню тиску на ринок праці та соціальної напруги в країні;

- експорт робочої сили є значним джерелом доходу в країну. Згідно з даними Міжнародного валютного фонду, середній прибуток від експорту праці є найбільшим та складає більшу частку, середній прибуток від експорту послуг становить половину, у свою чергу прибуток від експорту товарів складає п'яту частину [18]. Наприклад, колишня Сполучена Федеративна Республіка Югославія у 80-х роках двадцятого століття отримала від експорту праці 3,5 мільярда доларів США лише через грошові перекази, а у ситуації коли робочі емігранти повернулися стільки ж [27].

Однак країни, які відправляють робочу силу, зіштовхуються з рядом негативних явищ. Основне з них – це «відтік умів», що означає виїзд

кваліфікованих та ініціативних працівників, які настільки необхідні для економіки країни.

Майже кожна країна вживає заходів, що обмежують міжнародну робочу міграцію, оскільки вона спричиняє зростання сукупного обсягу виробництва. Слід зауважити, що розподіл економічної вигоди від міграції асиметричний. Негативні наслідки включають фінансове навантаження, що іммігранти створюють для більш розвинутих країн. Особливо це помітно, коли розвинені країни розташовані поруч або мають кордон з менш розвинутими державами.

Проблеми, пов'язані з міжнародною інтелектуальною міграцією, вимагають широкого державного та міжнародного регулювання. Законодавство більшості країн, що контролює в'їзд іноземців, встановлює різницю між не-іммігрантами, тобто особами, які перебувають в країні тимчасово або не планують там залишатися, та іммігрантами, які прибувають в країну на постійне місце проживання. Найбільш важливим аспектом з економічної точки зору є контроль трудової імміграції.

Регулювання здійснюється на державному рівні за допомогою програм, фінансованих з бюджету країн, які зосереджуються на обмеженні припливу іноземної інтелектуальної та робочої сили або спонуканні як іммігрантів, так і емігрантів до повернення на батьківщину. [11, с. 13]

Обмеження трудової міграції не є рішенням проблеми. Натомість, крайньо важливо створити сприятливі умови для отримання освіти та професійного зростання висококваліфікованих фахівців в межах їх власної країни.

У другій половині минулого століття з'явилися нові центри притягання мігрантів, коли відбувалася еміграція з менш розвинених до більш розвинених країн. Надзвичайно впливовим центром став Західна Європа, яка перетворилася з постачальника емігрантів на центр притягання робочої сили. У країнах ЄС на початку 50-х років налічувалося приблизно 15 мільйонів робочих мігрантів разом зі членами їхніх родин та друзями [9].

Згодом, у 70-х роках, значним центром міграції став Перський залив, де іноземці складали близько 70% робітників. Ізраїль став особливим центром мігрантів, за своїм характером націоналістичним. Завдяки високому рівню міграційних потоків його населення збільшилося на дві третини, а третина цього зростання становиться внаслідок прибуття з Радянського Союзу. На континенті Африка центрами залучення робітників стали Кот-д'Івуар та ПАР. Так у Латинській Америці, в свою чергу, такими центрами стали Венесуела, Аргентина та Бразилія, з кількістю робочих іммігрантів 5-8 мільйонів людей.

У Північній Америці основним постачальником робочої сили була Мексика; в Африці – Туніс, Малі, Марокко, Алжир, Гана, Гвінея, Чад і Мозамбік; на Близькому Сході – Йорданія, Ліван, Туреччина; в Азії основними постачальниками були Пакистан, Індія, Малайзія, Філіппіни; в Європі – Ірландія, Італія, Португалія та Польща.

Наразі демографічний розвиток регіонів та країн напряму залежить від міжнародної міграції населення [21]. Внаслідок міграційних потоків деякі промислово розвинені країни зменшували ефект зменшення народжуваності. У 2017 році частка зовнішньої міграції в загальному прирості населення Сполучених Штатів Америки перевищило половину, а в Канаді, Австралії, та Франції перевищила чверть.

Чим вищий рівень освіти мають мігранти, тим більше можна очікувати особистої користі від їхньої міграції. Проте це супроводжується втратами для країни еміграції, такими як погіршення якісних характеристик робочих ресурсів, втрата грошових коштів, витрачених на підготовку і розвиток спеціалістів-емігрантів, зниження продуктивності праці, втрата конкурентоспроможності країни і таке інше. З іншого боку, країна-реципієнт отримує величезні вигоди від роботи приїжджих інтелектуалів, зекономивши при цьому на власних витратах на освіту. Однак інтелектуальні трудові мігранти втрачають для своєї власної країни ту ж саму суму, яку приносять користь країні імміграції.

З іншого погляду, незважаючи на великий приріст населення, значні еміграційні потоки викликали процес депопуляції у ряді країн, як це спостерігалось у 2015 році в Португалії, Греції, та Ірландії. У 2016 році Ліван втратив 1/10 свого населення, а Мексика – близько 1%. Відомий французький демограф А. Сови вважав, що еміграція зрівнюється за впливом зі смертністю. [21].

Міжнародна міграція впливає на стать та вік населення як країн-донорів, так і країн-реципієнтів. Особи, які знаходяться у працездатному віці, є більшістю серед іммігрантів. Відношення кількості іммігрантів у робітниках країни у більшості випадків перевищує їхню частку в загальному населенні. Іноземні працівники у 2017 році були та продовжують бути великою часткою працездатного населення країн світу, а саме Західної Європи: Франції, Західної Німеччини – 8,1 % та Швейцарії – 17%. [2, с. 111-113]

Необмежений рух робітників між країнами теоретично може призвести до збільшення заробітної плати в країнах, що розвиваються та покращення валового світового продукту. Але на практиці основні переваги отримують приймаючі країни. Проаналізувати їх масштаби є складно, оскільки не всі країни враховуються при кількісному аналізі. Переваги включають надходження від оподаткування, економію на вартості продукції та послуг, створених іммігрантами у країнах їхнього перебування, навчанні фахівців. До країни-реципієнта особливо нелегальні іммігранти можуть внести більший ніж вони отримують від суспільного сектору внесок у доходи. Найчастіше всього мігранти молодші за середній вік населення, тому вони частково фінансують соціальні витрати громадян країни-реципієнта.

На рівень валового продукту впливають різні категорії іммігрантів. «Відтік умів» має велике значення для розвитку економіки індустріальних капіталістичних країн. Це явище включає спеціалістів з різних галузей, від інженерів та лікарів до науковців. У середині двадцятого сторіччя основний «відтік умів» відбувався між розвиненими країнами, переважно в

Сполучених Штатах Америки. Починаючи з 2000 року, відбувалася еміграція науково-технічних та інших висококваліфікованих працівників з країн, що розвиваються, та в 2016 році зі Східної Європи.

Щонайменше дві третини припливу «умів» припадають на Сполучені Штати Америки, де майже 17% серед фахівців складають іммігранти. У вищих навчальних закладах велика кількість викладачів технічних дисциплін є іммігрантами, як і 40% фахівців з електронно-обчислювальних машин та інженерів. У Сполучених Штатах Америки від приваблення одного середньо-кваліфікованого вченого галузі соціальних наук чистий виграш у період з 2014 по 2017 роки склав 435 тисяч доларів США, для професора гуманітарних наук – 530 тисяч доларів, для лікаря – 846 тисяч доларів та для інженера – 353 тисячі доларів.

Внаслідок економічного зростання Сполучених Штатів Америки тільки в галузі науки та досліджень була досягнута економія у розмірі не менше 25 мільярдів доларів, що перевищує в сім разів розміри допомоги країнам, що розвиваються. Працівники цієї галузі емігрували з Канади до Сполучених Штатів Америки [29]. У Великій Британії користі від залучення іноземних фахівців у 3 рази перевищують обсяги її економічної підтримки країн Африки та Азії [18].

Проаналізувавши ситуацію в Сполучених Штатах Америки було виявлено, що приплив іммігрантів не призводить до зростання безробіття серед місцевого населення та загострення конкуренції на ринку праці. Навпаки, це стимулює створення нових робочих місць за рахунок розширення попиту та розвитку нових підприємств. Тобто, імміграція напряду не впливає на середню заробітну плату та рівень доходів [3, с. 10]. Виникнення цього феномену залежить від геополітичної ситуації кожної окремої країни. Тільки у виняткових випадках певне зниження заробітної плати може стати наслідком зростання конкуренції в межах певних професійно-кваліфікаційних груп. Іммігранти, як правило, займаються в «другорядному» секторі ринку праці, де

характеризується тяжкими умовами праці, низьким рівнем оплати та обмеженими можливостями для професійного зростання. У цьому секторі ринку праці зазвичай іммігранти створюють конкуренцію між собою, але не впливають напряду на ситуацію громадян країни приймача.

Як наслідок цих обставин створюються передумови для сегрегації мігрантів та їх соціальна мобільність зазнає обмежень. З іншого боку, мігранти з високим рівнем кваліфікації зазвичай є одними з тих, хто знаходиться у первинному секторі ринку праці. Асиміляція в цього типу мігрантів в суспільстві країн-реципієнтів відбувається достатньо плавно. Збільшення протистояння між корінним населенням та іммігрантами може бути викликано погіршенням економічної ситуації.

Політичні й економічні нестабільності, які є характерними для сучасної України, можуть впливати на формування міграційних потоків у країні, що підкреслює актуальність даної теми дослідження. Встановлення основних чинників, що впливають на міграційні процеси в Україні в сучасних умовах, дозволить розглянути можливі заходи з поліпшення міграційної ситуації. Особлива увага має бути приділена аналізу ситуації на внутрішньому та зовнішньому ринках праці України з урахуванням змін у політичному контексті країни. [4, с. 14-17]

Міграція в Україні продовжує зростати, зокрема трудова міграція. Кожного року понад 5 мільйонів громадян здійснюють роботу за кордоном, і ця тенденція охоплює не лише міські, але й сільські території. Дослідження показують, що участь сільського населення у трудовій міграції майже втричі вища, ніж у міського. Як підтверджують дані, 65% мігрантів є чоловіками, тоді як лише 35% - жінками [5, 17]. Зазначено також, що 6,3% економічно активного сільського населення залучені до міграцій, порівняно з 2,2% міського населення [15].

За даними Національної академії наук України, 12% українських сімей мають члена сім'ї, який працював за кордоном. Згідно з результатами

соціологічного дослідження 2017 року, найбільш популярними країнами міграції для українців були Чеська Республіка – 12% українських мігрантів, Італія – 13%, , Польща – 14%, Російська Федерація – 43%. Деякі інші країни, куди також спрямовані потоки мігрантів, включали Іспанію з 4,5%, Німеччину – 2%, Угорщину – 2%, Португалію та Білорусь – 1% у кожній з країн [32, с. 12].

Основними галузями діяльності українських мігрантів є торгівля – 9%, сільське господарство – 11%, домашня робота – 18%, будівництво – 45% [2].

Для України робоча міграція має негативний вплив, такий як:

- приватні агентства зайнятості, що зловживають становищем мігрантів та порушують їх права;
- еміграція вчених, яка призводить до зменшення розвитку науково-технічного прогресу;
- місцеві роботодавці, що іноді експлуатують, дискримінують мігрантів, надають низьку заробітну плату при виконанні тяжкої праці з шкідливими умовами;
- нелегальна міграція, що збільшує економічну та політичну недовіру Україні.

З іншого боку можна виділити позитивні закономірності, такі як:

- збільшення кількості іноземної валюти та інвестувань в бюджеті України завдяки співробітництву з іноземними підприємствами та засновниками;
- зниження рівня безробіття;
- покращення організації трудових мігрантів, їх кваліфікації, обмін новими технологіями, створення нових професій [10, с. 71-72].

Трансформація до ринкового шляху розвитку в Україні супроводжується не лише значною кількістю соціально-економічних і політичних трансформацій, а й серйозною демографічною проблемою, з якою стикається країна, однією з головних причин якої є масова міграція населення. За різними оцінками фахівців, за межами України наразі перебуває від 2,5 до 5 мільйонів

осіб працездатного віку. Наприклад, масова еміграція громадян України за кордон [4], зокрема жінок, призводить до зменшення показників народжуваності, збільшення захворюваності через виснажливу працю у чужих країнах, і збільшення випадків передчасної смерті мігрантів.

Висновки до першого розділу

У ході написання першого розділу були визначені поняття та сутність «витоку умів». У роботі були описані соціально-економічні закономірності «витоку умів». Був досліджений вплив міграційних процесів на розвиток світу. Була виділена динаміка розвитку сучасних міграційних потоків світу та України.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ «ВИТОКУ УМІВ» З УКРАЇНИ

2.1. Особливості та напрямки міжнародної інтелектуальної міграції з України

В епоху постійного розвитку інформаційного суспільства, коли обсяги знань у світі зростають з неймовірною швидкістю, інтелект, а саме навички засвоювати знання, логічно мислити, а також генерувати нові ідеї стає ключовим елементом у системі світових економічних зв'язків. Забезпеченість країни кваліфікованими фахівцями виступає, можливо, найважливішим чинником забезпечення її конкурентоспроможності в умовах глобальних трансформацій. Міграція фахівців високого рівня має великий вплив на країни-реципієнти та країни-донори, враховуючи, що процес підготовки фахівців є витратним, складним та тривалим. [19, с. 41]

Відомо, що виїзд з України стосується не лише осіб з невисоким доходом, але й тих, хто має достатньо коштів для міграції. Зamoжні громадяни України надсилають своїх дітей за кордон на навчання з метою, щоб вони оселилися там назавжди.

За останні роки в Україні можна виділити тренд виїзду молодих людей з країни після отримання освіти. За даними Українського державного центру міжнародної освіти, станом на 31 січня 2023 року, кількість іноземних студентів, які навчаються в Україні, становила 51 676. У зв'язку з війною на країні кількість міжнародних студентів зменшилася на 39 відсотків з 2022 по 2023 рік [36]. Це призвело, по-перше, до втрати кваліфікованих працівників та відповідно негативного впливу на економіку. По-друге, кошти України, витрачені на освіту, марно витрачаються, оскільки значна частина випускників прагне працювати за кордоном. По-третє, зменшення міжнародних студентів

призводить до зміни демографічної ситуації країни, а саме старіння населення. Молодь складала 43,6% від загальної кількості трудових мігрантів з України (2015 р.). Молодь найчастіше працює на найманий роботі в домогосподарствах окремих громадян, приблизно 36,3%, або в установах та підприємствах, близько 48,6%. Лише 11,9% працюють на самозайнятих або вдало організовують власний бізнес, а 3,2% молоді успішно створюють власні підприємства. [20, с. 123-126]

За даними ООН станом на 26 червня 2023 року, кількість зареєстрованих біженців з України склала 6,3 млн осіб. Проте ці дані мають деякі недоліки. По-перше, вони включають у себе не лише тих українців, що шукають притулку в Європі, а й тих, хто виїхав чи був вивезений до Білорусі та Росії, згідно з їх офіційною статистикою. Кількість українців у Європі складала близько 5 мільйонів осіб, не враховуючи тих, хто опинились на території Росії та Білорусі, кількість українців у Європі складала близько 5 мільйонів осіб.

Важливо відзначити, що Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на початку літа 2023 року стало розраховувати кількість біженців іншим чином. До цього організація враховувала тільки число заявок на статус біженця, різні форми захисту. Це означає, що не враховувалося переселення значної кількості українців в інші країни або їх повернення до Батьківщини. Наразі Управління Верховного комісара ООН у справах біженців базується на інформації, наданій Європейською службою статистики, і відображають лише активні заявки українців на різні форми захисту.

Проте й ці дані мають свої обмеження. Наприклад, вони не враховують дітей, які виїхали до Франції, оскільки дітям не потрібно подавати на статус тимчасового захисту в цій країні. Крім того, політика щодо ануляції статусу тимчасового захисту для тих, хто повернувся до України, відрізняється в різних країнах Європи. Наприклад, у Польщі цей статус анулюється автоматично для тих, хто повернувся до України та перебував там понад 30 днів. У Італії ж люди, які повертаються до України без анулювання статусу

тимчасового захисту, продовжують вважатися біженцями. Тому для більш точної оцінки кількості біженців за кордоном потрібно аналізувати й альтернативні джерела даних.

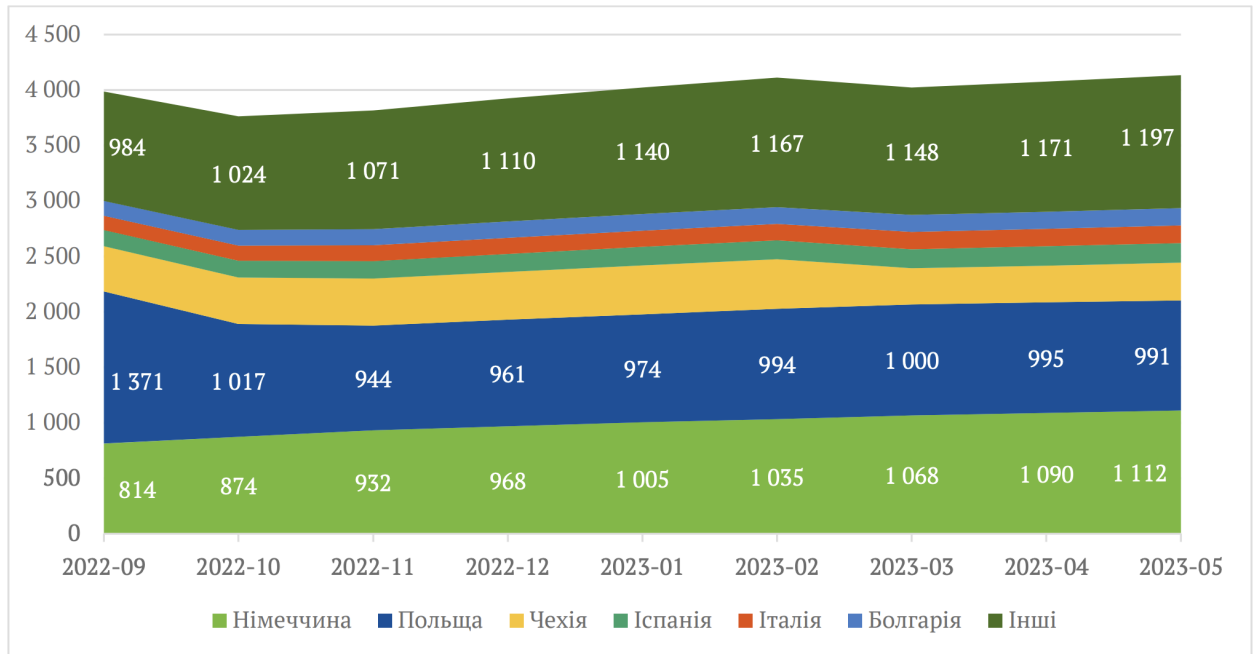

Рис. 2.1. Статистика країн Європейського Союзу щодо кількості українських біженців, тис. осіб

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

На рис. 2.1 зображено розподіл за країнами перебування. З початку війни найбільше українців виїхали до Польщі, проте з часом кількість українців, що перебувають в Польщі, зменшується, а кількість тих, що виїхали в Німеччину, навпаки, збільшується.

Станом на січень 2024 року у Німеччині перебувало близько 1,2 млн українців, тоді як у Польщі – лише 951 тисячі. Велика кількість українських біженців знаходиться у таких країнах Європи як Чехія з 381 тисячею українців, Іспанія з 197 тис., Італія – 143 тис., Болгарія – 172 тис., як зазначено у Додатку А станом на січень 2024 року. Окрім цього країнами з найбільшою

кількістю українських біженців з початку війни поза межами Європи є Канада (234,5 тисяч українців станом на 1 липня 2023 року) та Сполучені Штати Америки (280 тисяч на 21 березня 2023 року).

До того ж багато українців постраждали від викрадення або за іншими причинами опинилися в Росії. Точну кількість українців, що опинилися в такій ситуації не просто. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців надає дані від російських офіційних статистичних джерел, що 2,9 мільйонів українців у жовтні 2022 року були зареєстровані у перетині кордону з Росією. слід зазначити, що інформація з офіційних російських джерел часто не є достовірною. Зокрема, вони заявляють, що всі українці, які опинилися в Росії, залишаються там. Насправді ж багато з цих людей згодом переїхали до інших країн або повернулись до України.

Крім того, наразі приблизно 1,3 мільйони українців перебувають на території Росії за статистикою ООН, заснованою на даних російських розрахунків.

Наразі, згідно з інформацією, що надійшла з країн їх знаходження, кількість українців, які виїхали або були евакуйовані за кордон у зв'язку з війною, складає 6,8 мільйонів людей. Але інформація про офіційну кількість українських офіційно зареєстрованих біженців може варіюватися, оскільки багато українців, що залишили країну після початку війни, вже змогли повернутись, змінити регіон проживання або перебувають вже в інших країнах.

Станом на 25 травня 2023 року, за оцінками Міжнародної організації міграції близько 1,1 мільйона громадян України повернулися з-за кордону, із них 87% прибули з країн Європейського Союзу. Значна частина громадян України скоріш за все не пройшла необхідні процедури для отримання статусу тимчасового захисту в Європі, що робить їх подальше включення до категорії біженців у цій статистиці. Отже, ці дані можуть демонструвати збільшену кількість українців у європейських країнах.

Залежно від хвилі опитування українських біженців у Європі ситуація з надання підтримки змінилася. Цей фактор напряму вплинув на становище біженців та їх бажання залишитись чи повернутися в Україну. Кількість українців, що користуються різними видами соціальної допомоги зменшилося. Відповідно на рис. 2.2 відповіді біженців з Італії та Чехії були внесені до категорії «Інші» через низьку кількість відповідей.

Більше 50% українців восени 2022 року хоч раз отримали гуманітарну допомогу. На даний момент її використовують тільки 26%. Близько 30% українців реєстрували свої документи у країні перебування. Наразі цей показник зменшився вдвічі.

Вид допомоги	Польща	Німеччина	Інші	Усі
Соціальні виплати	56,3%	73,9%	55,9%	54,2%
Гуманітарна допомога	10,7%	25,0%	35,0%	26,1%
Забезпечення житлом	16,1%	76,1%	44,8%	46,1%
Мовні курси	17,0%	58,0%	35,0%	36,7%
Освіта (для дорослих)	5,4%	14,8%	5,5%	8,0%
Освіта (для дітей)	21,4%	25,0%	16,4%	20,2%
Допомога з оформленням документів	2,7%	20,5%	17,5%	14,6%
Допомога з працевлаштуванням	2,7%	14,8%	11,5%	10,2%
Психологічна підтримка	1,8%	6,8%	8,7%	6,4%
Допомога у догляді за дітьми	3,6%	9,1%	6,0%	6,2%
Не отримую допомогу	31,3%	10,2%	18,0%	19,3%

Рис. 2.2. Відповіді українських біженців у відповідних країнах, чи
приймаюча країна надає допомогу, %

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Німеччина залишається безперечним лідером у допомозі біженцям, тобто забезпеченні житлом та соціальних виплатах. Близько 75% українських біженців у Німеччині вже зараз це отримують. Інтеграція українців висока, їх мотивують вивчати мову, для чого надаються освітні ресурси для дорослих. У

Німеччині спостерігається найнижчий відсоток біженців, не отримуючих соціальної допомоги взагалі (10,2%).

Найбільша частина українських біженців 31,3% перебуває у Польщі. На рис. 2.3 можна побачити, що навіть 56,3% біженців, що отримують соціальні виплати у Польщі, розміру виплат українцям здебільшого не вистачає, навіть, для покриття базових потреб.

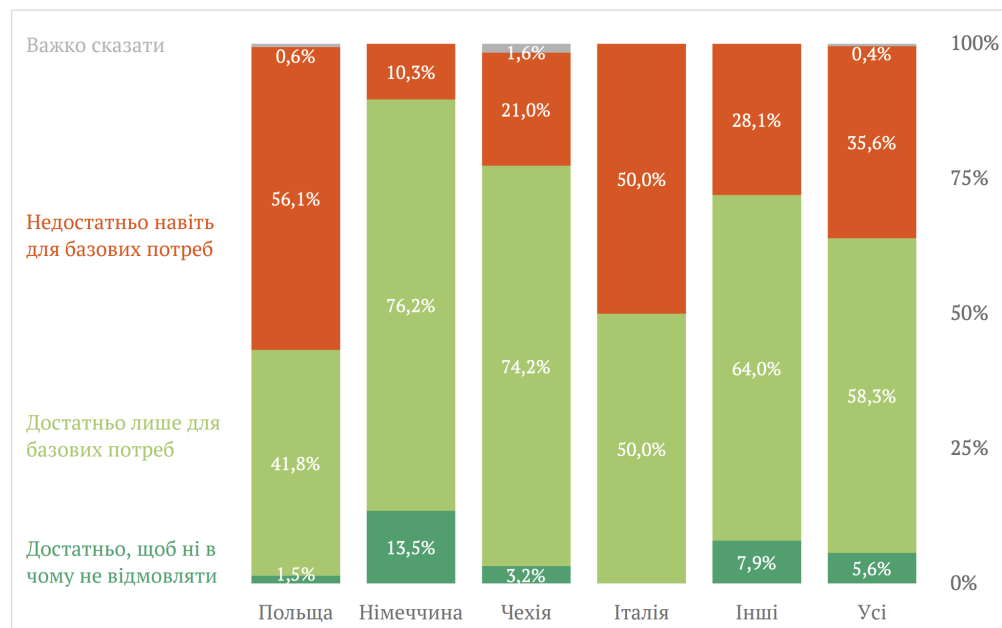

Рис. 2.3. Відповіді українських біженців у відповідних країнах чи достатньо розміру отримуваних соціальних виплат українським біженцям, %
Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Отже, базуючись на даних у травні 2023 року європейські країни поступово зменшують підтримку українських біженців, особливо термінову підтримку, таку як допомога оформлення документів та гуманітарна допомога. Натомість проявляється стратегія, обрана окремою країною щодо допомоги українським біженцям – послаблення державної грошової допомоги у Польщі, та встановлення довгострокової підтримки, наприклад, у Німеччині.

2.2. Динаміка міграційного руху у країнах світу та перспективи міграції українців

На малюнку 2.4 можна побачити переміщення українців, яке було оприлюднене Державною службою статистики України. Згідно з неофіційними даними, наразі кількість мігрантів оцінюється приблизно в 9 мільйонів осіб, із яких припадає близько 3 мільйонів на трудових мігрантів. [17]

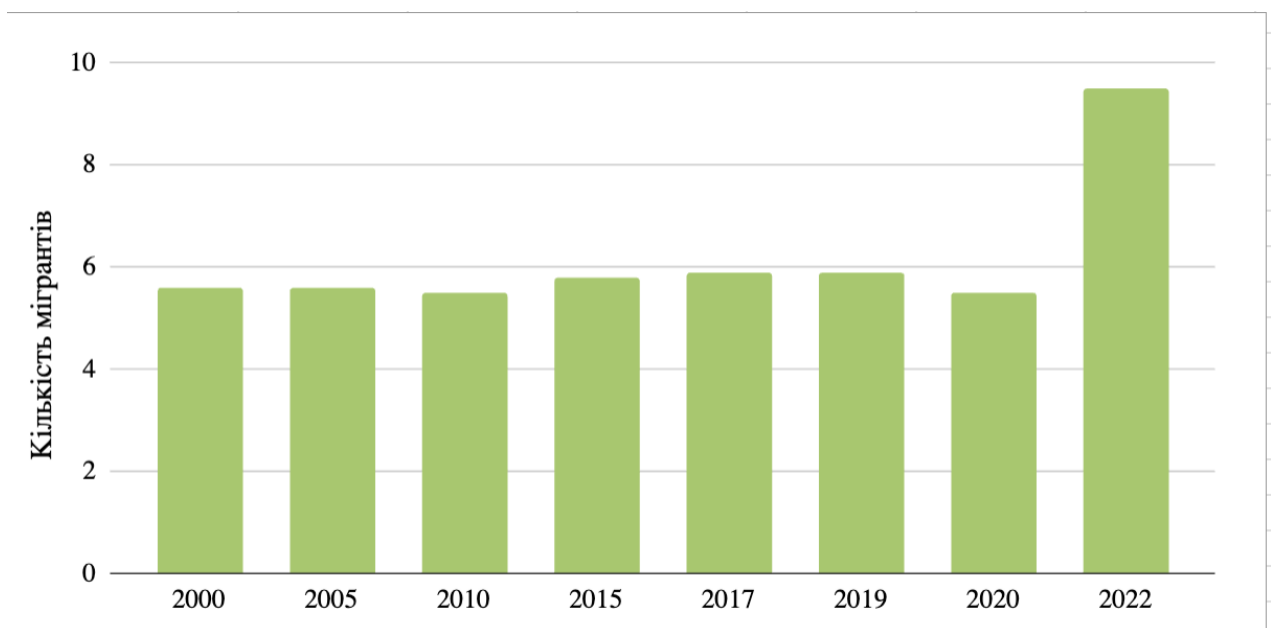

Рис. 2.4. Міграційний рух українців з 2000-2022 р., млн. осіб

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Еміграція має свої позитивні та негативні аспекти для економічних та соціальних аспектів України. Перш за все, це приносить значні фінансові надходження від мігрантів, що сприяють підвищенню їх рівня життя. Крім того, вона сприяє здобуттю нових навичок та міжнародного досвіду, які можуть бути корисними для України в подальшому. З іншого боку, еміграція освічених людей та студентів може призвести до втрат для країни. Втративши

людей з вищою освітою, які були підготовлені за рахунок бюджетних коштів, Україна ризикує, що ці люди будуть змушені працювати за кордоном на користь інших країн, оскільки вони здебільшого мають широкі можливості. Отже, можна зробити висновок, що міграція має негативний вплив на економіку України, і це стає актуальною проблемою, яку потрібно вирішувати. [27]

На рисунку 2.5 можна помітити, що в Україні відзначається позитивне сальдо міграції, оскільки прибуття осіб перевищує відправлення. Проте варто зазначити, що різниця між кількістю емігрантів та іммігрантів зменшується, що може спричинити зменшення міграційних потоків у майбутньому. У останні роки стала актуальною проблема, пов'язана з міжнародною трудовою міграцією як в Україні, так і в світі. Зокрема, зростання обсягу грошових переказів робітників-мігрантів має значний вплив на макроекономічні показники різних країн. За інформацією Світового банку, частка грошових переказів у валовому внутрішньому продукті деяких країн зростає в останні роки, включаючи це явище через структурні зміни у світовій економіці.

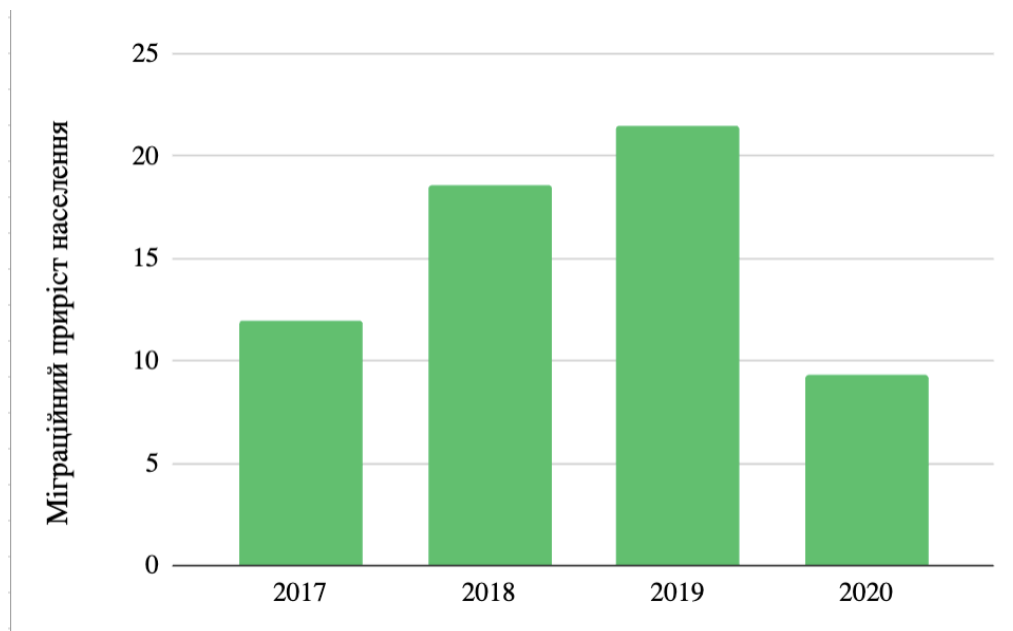

Рис. 2.5. Міграційний приріст в Україні за 2017-2020 р., тис. осіб

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

Вивчення та розуміння динаміки міграції та її впливу на економіку стає надзвичайно важливим завданням для національних та міжнародних організацій, які стежать за економічними тенденціями та розвитком.

Таблиця 2.1.

Темпи змін обсягів грошових переказів до України з 2011 по 2018 роки
(у мільйонах доларів США)

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Надходження - усього	7019	7526	8537	6489	5154	5425	4936	4445
з них:								
– через коррахунки банків	3252	3278	3293	2410	2006	2279	2006	1733
– через міжнародні платіжні системи*	2804	3213	4084	3190	2135	2126	1911	1696
– неформальними каналами	963	1035	1160	889	1013	1020	1019	1016
у тому числі:								
1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	4022	4619	5652	4318	3452	3602	3404	3206
з неї:								
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	569	654	780	593	649	648	654	659
2. Приватні трансферти	2997	2907	2885	2171	1702	1823	1532	1241
у тому числі:								
– грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	1890	1749	1531	1165	1016	1102	916	730
з них:								
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	394	381	380	296	364	372	365	358

Інші приватні трансфери	1107	1158	1354	1006	686	721	615	509
-------------------------	------	------	------	------	-----	-----	-----	-----

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

З наведеної таблиці можна побачити, що в Україні протягом 2011-2013 років спостерігалась позитивна динаміка у збільшенні кількості приватних грошових переказів, однак у період з 2014 по 2016 рік ситуація змінилася на гірше. Наприклад, у 2014 році зафіксовано від'ємну динаміку у розмірі 24%, або на 2048,0 млн. доларів США в порівнянні з 2013 роком. У 2015 році обсяги грошових переказів скоротилися на 28% порівняно з попереднім роком, а у 2016 році відбулося певне покращення – обсяги зросли на 5,3% в порівнянні з попереднім роком. Ці показники змінюються у зв'язку з міграцією. Як можна побачити у 2017-2018 роках показники грошових надходжень зменшились у незначній кількості.

Збільшення грошового обігу спричиняє зростання цін, з іншого боку імпорتنі товари, що перевозяться мігрантами, створюють конкуренцію вітчизняним виробам. Зовнішня міграція праці руйнує колективи працівників і може призвести до дефіциту робочої сили у деяких секторах та регіонах. [13]

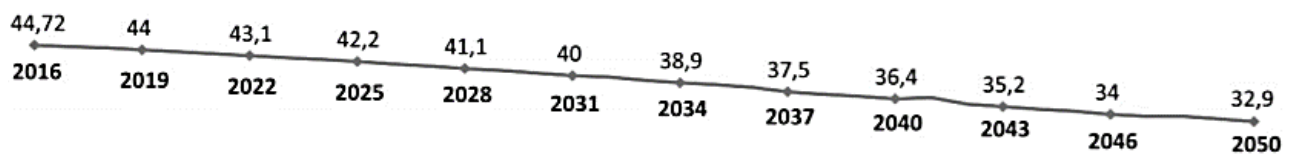

Рис. 2.6. Кореляційний аналіз та передбачення чисельності населення України до 2050 року при сталих показниках тривалості життя, народжуваності та міграції, млн. осіб.

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

Відповідно до прогнозу, у випадку коли показники смертності, народжуваності та міграції залишаються стабільними, кількість мешканців України у 2050 році складе 32 мільйони осіб. Частка осіб у віці старше 55 років збільшиться на половину. (рис. 2.6) [40]

Рис. 2.7. Канали передачі грошових переказів мігрантів

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

Дані аналізу, наведені на рисунку 2.7, представлених міжнародними організаціями, свідчать, що грошові перекази мігрантів стали одним із значних джерел валютних надходжень для багатьох країн, включаючи Україну. Ефект цих переказів на економіку може бути як позитивним, так і негативним, що ускладнює однозначну оцінку цього явища. Наприклад, на мікроекономічному рівні вони сприяють підтримці рівня життя багатьох сімей і служать джерелом фінансування для малих підприємств або інвестицій у житло. Однак значна частина цих переказів здійснюється у "тіні", тобто без відповідного оподаткування, що шкідливо для економіки країни. Таким чином, хоча домогосподарства забезпечують собі хороший рівень життя, держава зазнає втрат від недопливу податків. [40]

Процедури отримання віз для українських громадян поступово спрощувалися, і кількість шенгенських віз, виданих українцям, зростала у процесі впровадження візової лібералізації з ЄС. Наприклад, в період з 2010 по

2013 рік кількість шенгенських віз збільшилася з 1,28 до 1,56 мільйонів. З цих віз 38,6% були багаторазовими. У 2014 році цей показник зріс до 52,4%, а у 2015 році — до 56,8%. Це частково пояснює зменшення кількості шенгенських віз. У 2015 році українцям було видано 1,19 мільйонів шенгенських віз, коли у 2014 цей показник досягав 1,35 мільйонів. [40]

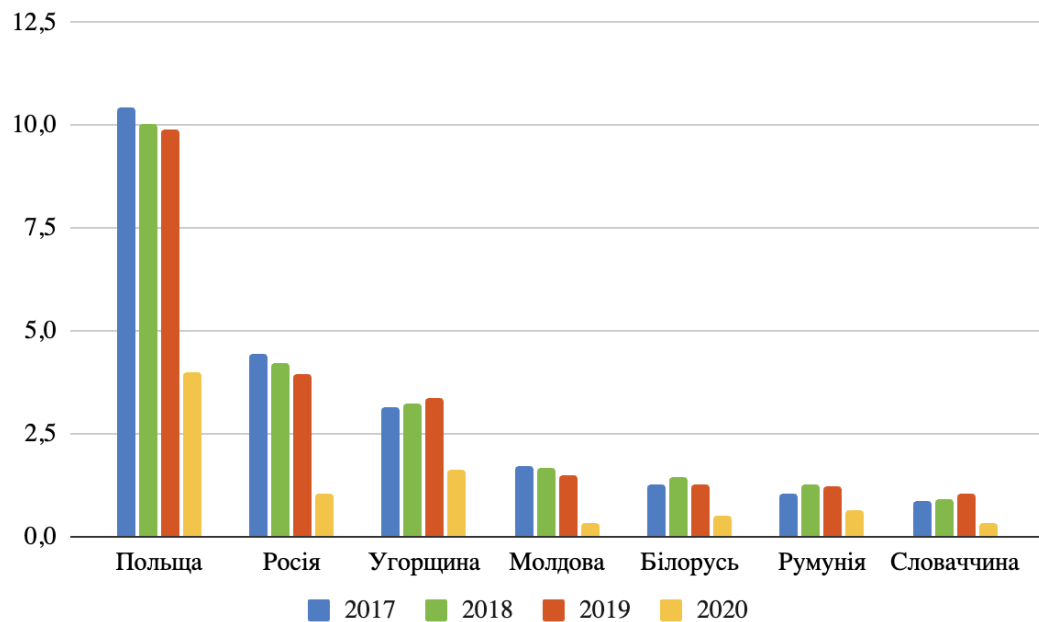

Рис. 2.8. Виїзд громадян України до країн-сусідів, млн. осіб.

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

На рис. 2.8. можна побачити, що 3,7 мільйона громадян виїхали та не повернулися в період з 2017 по 2020 роки за показниками Державної прикордонної служби. Водночас, від 5 до 7 мільйонів українців приймають участь у процесі сезонної трудової міграції. За для мотивації мігрантів Україні рекомендується підняти показник середньої заробітної плати до 20 тисяч гривень.

Внаслідок інтенсивної трудової міграції в Україні вже спостерігається недостатній кадровий резерв, особливо з високим рівнем кваліфікації, що гальмує зростання виробничих обсягів на багатьох підприємствах. [23]

За даними The Global Economy було розраховано показник індексу «відтоку умів» від 0 (найменший) до 10 (найбільший) на рис. 2.9 в період з 2007 по 2019 рік в Україні.

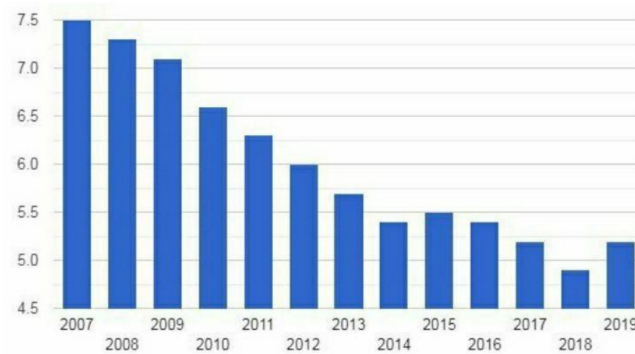

Рис. 2.9. Індекс «відтоку умів» у період з 2007 по 2019 роки в Україні

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

У період з 2007 по 2019 роки середня величина індексу "відпливу талантів" в Україні становила 6,01, з найнижчим показником у 2018 році (4.9 порядкових пунктів) і найвищим у 2007 році (величиною 7,5 пунктів). Цей показник склав у 2019 році 5,2 порядкових пунктів. Середній рівень цього індексу у світі у 2019 році склав 5,55 порядкових пунктів у 176 країнах, що свідчить про помірні темпи «відтоку талантів» в Україні. Найвищий показник індексу у 2019 році був зафіксований в Мікронезії (9,6 порядкових пунктів), а найнижчий – в Австралії (1 порядковий пункт). Розвинені країни активно розвивають цілеспрямовану політику з приваблення висококваліфікованих працівників, зокрема науковців, шляхом створення гнучких та сприятливих програм. У сучасних суспільствах, де інтелект стає важливою силою розвитку,

конкуренція за таланти є важливою, і вони надають значний пріоритет висококваліфікованим іммігрантам.

Мільйони українців, переслідуваних війною, залишили свої домівки і виїхали за кордон. Деякі з них тимчасово від'їжджали та повернулися, а для інших виїзд може стати актуальним у майбутньому. Пересування населення та його наслідки мають бути уважно розглянуті та враховані при формуванні національних та місцевих стратегій.

За даними ДПСУ, у період з 24 лютого по 3 червня 2022 року з України емігрували понад 5,2 млн осіб, більшість з яких є українськими громадянами. За відомостями Агентства Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, на 9 червня 2022 року в країнах Європи перебуває понад 4,9 млн біженців, що покинули Україну через конфлікт. За відомостями Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на ту ж дату понад 3,2 мільйони біженців з України для отримання тимчасового притулку чи аналогічного статусу зареєструвалися в Європі. Порівнюючи країни Європи з найбільшою кількістю українських біженців до найпоширеніших входять Італія з 97 тисячами біженців, Болгарія з 113 тисячами, Іспанія – 118 тисяч, Чехія – 366 тисяч, Німеччина з 565 тисячами та Польща з 1,1 мільйоном. Загалом 31 699 осіб подалися на статус біженця на 19 травня 2022 року.

З 10 травня 2022 року більше людей у середньому в'їжджають в Україну, ніж виїжджають. Протягом періоду з 24 лютого до 3 червня 2022 року, за даними ДПСУ, з України виїхали понад два мільйони громадян. Деякі з цих осіб можуть повертатися, зокрема на початку повномасштабного конфлікту, щоби долучитися до ЗСУ. Тим часом частина тих, хто виїхав після 24 лютого 2022 року, планує короткострокове повернення. Опитування Gradus Research показує, що 77% бажають повернутися до України, а 13% не мають таких планів.

Уряд України повідомив, що на 26 травня депортували 1,4 мільйона українських громадян з тимчасово окупованих територій, включаючи 230 тисяч дітей, яких насильно перевезли Росію.

Людмила Денісова, представниця Верховної Ради України, що займається правами людини, зауважила, що для повернення депортованих осіб Україна виступає з ініціативою створити міжнародну комісію.

Батьки з дітьми, які ймовірно вже відвідують місцеві школи й частково інтегрувалися в місцеві спільноти, скоріш за все будуть перебувати за кордоном тривалий час. Також менша ймовірність повернення груп населення, які мали високий рівень доходу та вищу освіту, були більш мобільні, володіли іноземними мовами та, такі як інтелектуальні мігранти, а також ті, хто мав намір переїхати за кордон ще до початку війни.

Залишаючись за кордоном довше, біженці мають вищі шанси знайти роботу та розвиватися професійно. Для стимулювання повернення людей до України важливо розробити стратегії щодо створення більш сприятливих умов та робочих місць для тих, хто має намір повернутися.

2.3. Шляхи вирішення проблеми «витоку умів» з України

Організацією Об'єднаних Націй у квітні 2023 року було виявлено, що 62% українських біженців висловлюють готовність повернутися в Україну, при умові, що ситуація в країні та регіоні покращиться. До цієї категорії відносяться люди чия родина залишилась в Україні або проживають у сусідніх державах. Також серед них багато людей похилого віку. У процесі опитування було виявлено, що 18% українців ще не знають чи повернуться до України, а 14% мали наміри повернутися через три місяці. Тільки 6% українців, більша частина яких зі Сходу України, не мали наміру повертатися. Велика частка людей, які не планують повертатись, раніше проживали у зоні бойових дій або зазнали найбільших втрат під час війни, а тепер проживають далеко від

України. На рис. 2.10 можна побачити результати опитування українських біженців травня 2023 року, які свідчать про їх наміри стосовно повернення в Україну. Навіть якщо більша частина українських біженців мають намір повернутися, 41% з них впевнено («точно»), а 22% виявили більш тимчасові плани («скоріше»). Проте ці показники виявляються нижчими у порівнянні з даними за грудень–листопад 2022 року, коли практично половина (близько 50%) заявили, що точно планують повернутись до України, а 24% висловили більш приблизний намір («скоріше»). Плани на повернення найбільше змінилися серед українців, що перебувають у Польщі: якщо наприкінці 2022 року майже половина (близько 50%) висловлювали чіткі наміри повернутися, а ще 25% висловили більш тимчасові наміри, то на кінець весни 2023 року тільки 35% біженців, які перебувають у Польщі, мають впевнений намір повернутись, а 24% виявили більш тимчасові плани. Це може бути пов'язано з вже здійсненим поверненням українських біженців між кінцем 2022 та травнем 2023, або зміною намірів.

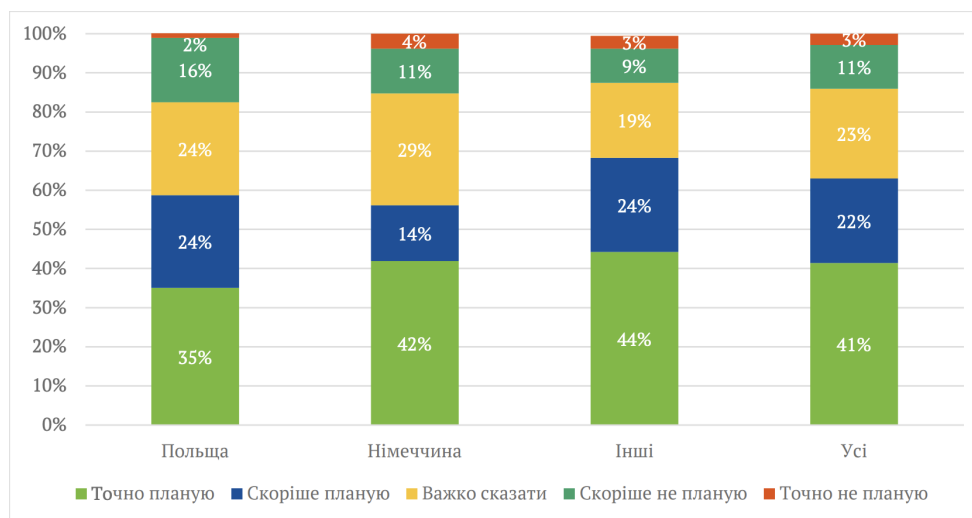

Рис. 2.10. Розподіл майбутніх планів українців у відповідних країнах щодо повернення на Батьківщину, %

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Щоб визначити причини зміни думки українців щодо перспектив повернення до країни, була проаналізована інформація 2022 та 2023 років. Виявилося, що 59% респондентів не змінили думки, але в той самий час 8% думають не повертатись. З іншої сторони 24% опитаних схильні повернутись, проте не в той час, як планували раніше, та 5% мають намір повернутись раніше, ніж планували, і тільки 3% заявляють про намір повернутись, навіть якщо в перший рік війни не планували, як показано на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Інформація щодо змін у планах біженців щодо повернення в Україну між кінцем 2022 і травнем 2023 року
Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Інформація вказує, що більша частина людей змінили не свої наміри щодо повернення до України, а строк у який повернуться. Виявилося, що частка респондентів, а саме 9%, у травні 2023 року додому. Тобто припущення було підтверджено статистичними даними та свідчить про те, що частина

українських біженців, що брали участь в опитуванні наприкінці 2022 року вже повернулися.

Станом на травень 2023 року, поміж біженців, що мали намір повертатися, 41% хочуть це зробити ще до закінчення війни, а 58% – після війни. Серед українських біженців, що мали намір повернутися до України під час війни, 11% планували переїхати весною 2023 року, 37% – влітку 2023, 35% мали намір повернутися до закінчення минулого року, а 18% планували повернутися пізніше. Можна зробити висновок, що важливою буде фактична динаміка повернення влітку цього року. Тільки двадцять три відсотки біженців розглядають можливість повернення до інших областей України, якщо їх місто залишиться небезпечним, як вказано на рисунку 2.12. Проте, серед молодших українців спостерігається більша готовність до переїзду до іншої області чи регіону. Зокрема, серед молоді 18–24 років скоріше або точно планують повернутися в іншу область 36% порівняно з 15% українців віком старше 50 років.

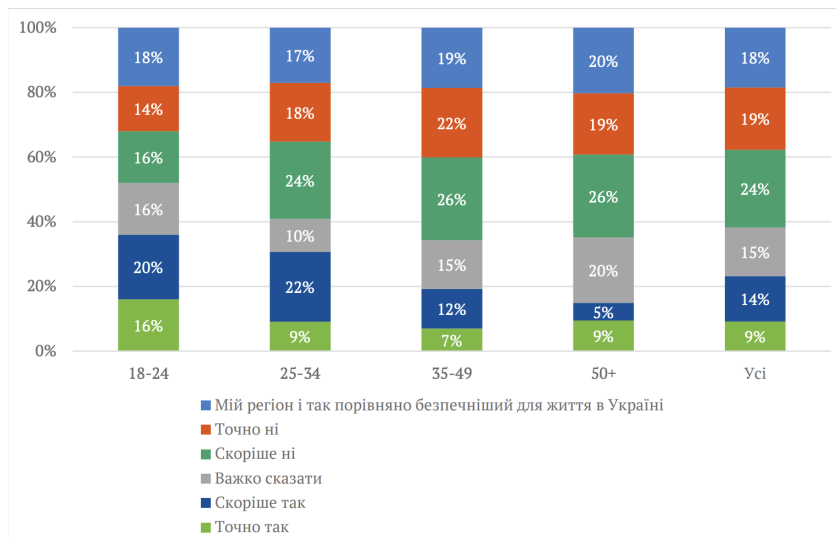

Рис. 2.12. Можливість повернення українців у більш безпечний регіон України станом на травень 2023, %

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

У процесі аналізу проблеми «відтоку умів» дуже важливим фактором для майбутнього країни є думка дітей щодо повернення в Україну. Діти та підлітки простіше адаптуються у нових умовах, тож за кордоном їм легше пристосуватися або вивчити нову мову, ніж батькам. Цей процес може полегшуватись при інтеграції дітей у місцеву систему навчання, дитсадки, школи, ліцеї тощо. Підлітки також можуть після завершення гімназії за кордоном розглядати вступ до вищих навчальних закладів за кордоном. Як одній з найбільш гнучких у інтеграції груп населення дуже важливо знати їх плани щодо повернення до України.

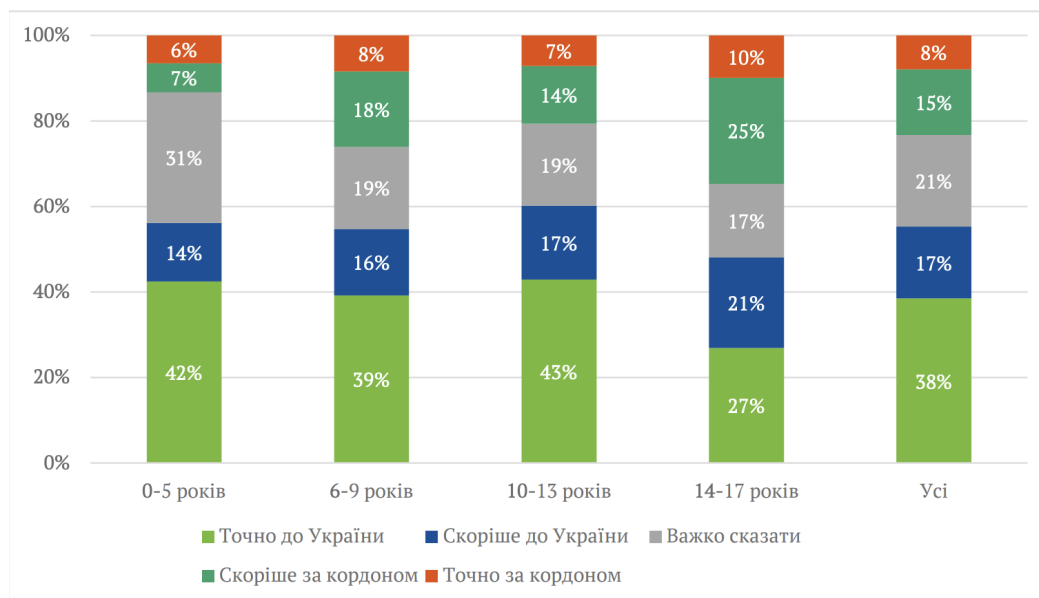

Рис. 2.13. Розподіл вибору дітей щодо повернення до України у розподілі за віком, %

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Вибір дітей та підлітків щодо повернення до України є дуже важливим. На рис. 2.13 зображено вподобання дітей різних вікових категорій, надані їх батьками. Незважаючи на те, що більшість дітей обрали варіант повернення в Україну, 17% з яких обрали скоріш за все та 38% – однозначно, ці показники

менші, ніж серед дорослих. Особливо важливо відзначити, що серед підлітків старшого шкільного віку, тобто від 14 до 17 років, найменша схильність до повернення, серед яких 27% є впевненими, що бажають повернутись до України, 21% не є впевненими, але виявляють бажання повернутись. Наведені дані можуть підтвердити припущення, що велика частина підлітків можуть продовжити своє навчання у вищих навчальних закладах за кордоном. Вони також можуть залишитися жити за кордоном, навіть, враховуючи повернення до України батьків.

Кількість українців, які повернуться залежить від різноманітних факторів, таких як тривалість війни, політика, що буде запроваджена, допомога отримана від закордонних партнерів. Можна спрогнозувати варіанти розвитку подій, такі як песимістичний, середній або оптимістичний при яких кількість українців які можуть залишитись за кордоном та повернутись до України змінюється.

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців, які повернуться до України, станом на кінець січня 2024 року	2,2 млн	1,6 млн	1,3 млн
Серед них			
Дорослих	1,4 млн	1 млн	0,8 млн
Дітей віком 0-13 років	0,6 млн	0,5 млн	0,4 млн
Дітей віком 14-17 років	0,2 млн	0,1 млн	0,1 млн
Кількість біженців, які залишаться за кордоном, станом на кінець січня 2024	1,4 млн	2,0 млн	2,3 млн
Серед них			
Дорослих	0,8 млн	1,2 млн	1,4 млн
Дітей віком 0-13 років	0,5 млн	0,6 млн	0,7 млн
Дітей віком 14-17 років	0,1 млн	0,2 млн	0,2 млн

Рис 2.14. Залежно від сценарію кількість українських біженців станом на січень 2024 року, які залишаться за кордоном або планують повернутись до України

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

На рис. 2.14 можна побачити співвідношення трьох можливих сценаріїв та відповідно їх наслідків. Ці варіанти різняться гіпотезами стосовно кількості українців, які живуть та мають офіційний статус за кордоном в даний час, кількості осіб, які можуть виїхати до кінця 2024 року, і ймовірністю повернення українців залежно від їх намірів.

У реальності гіпотези можуть змінюватися, підлаштовуючись під різні умови, такі як тривалість війни та її завершення. Чим триваліше триватимуть воєнні дії, тим більше осіб може виїхати за кордон, а серед тих, хто залишиться за кордоном, - більше людей зможуть адаптуватись, знайти нову роботу і не захочуть повертатись. Кількість бажаючих повернутися українських біженців буде напряму залежати від того, як завершиться війна, оскільки якщо повернути всі свої території Україна не зможе, то для українців з окупованих регіонів повернення стане небезпечним. Одним з важливих факторів також є кількість збитків, яких може зазнати економіка України, зважаючи на кількість українських громадян, які приймуть рішення не повертатись, та тих, які реемігрують. Крім того, після завершення війни певна кількість українців може вирішити виїхати за кордон, наприклад, військовозобов'язані чоловіки, що також вплине на економіку країни.

Під час воєнних конфліктів було виявлено позитивний відбір мігрантів. Переселенці, порівняно з тими, хто залишається, мають вищий рівень освіти. Ця тенденція спостерігається в багатьох країнах світу, а також в Україні. Так як військовозобов'язані чоловіки не можуть перетинати кордон та залишати країну, майже дев'яносто відсотків українських біженців це діти та жінки.

Позитивний відбір досягає такого рівню, коли серед переселенців спостерігається більший відсоток людей з професійно-технічною, університетською, вищою освітою ніж серед тих, хто проживає в Україні. Велика кількість освічених людей, а саме жінки, поїхали з України або свого

регіони, коли міста зазнали обстрілів. Навіть, на даний момент не відома кількість жінок, які повернуться після завершення війни. Після закінчення війни однією з найтяжкіших проблем може стати відновлення людського капіталу.

Попри героїчні зусилля освітньої системи адаптуватися до умов війни шляхом дистанційного навчання, російське вторгнення та світова пандемія погіршили сучасний стан освіти в Україні. Масове переміщення українців також призвело до знищення мільйонів робочих місць. З лютого 2022 постала необхідність програм перекваліфікації у процесі відновлення, після спостереження раптового зростання попиту на мовленнєві та аналітичні навички.

На рис. 2.15 зображено результати SWOT-аналізу, що був створений на основі дослідження.

	Корисно	Шкодить
Зовнішні фактори	- Економічна вигода для України; - Збільшення приватних грошових переказів в Україну; - Збільшення конкурентоспроможності українців; - Інтеграція українців та української культури в міжнародні спільноти; - Переваги в економічному та політичному плані;	- Втрата людського капіталу; - Втрата ресурсів вкладених у кваліфікацію, навчання молододі; - Втрата важливих кадрових ресурсів для розвитку України; - Фінансовий тиск на країни імпортери(Україну) та експортери; - Демографічний тиск на країни імпортери(Україну) та експортери.
Внутрішні фактори	- Забезпечення права на вільне пересування та вибір місця проживання українців; - Співпраця України з світовою спільнотою, в частності країнами ЄС; - Стимуляція повернення кваліфікованих кадрів в Україну; - Інвестиції у поліпшення транспортних зв'язків, житло та інфраструктуру можуть створити сприятливі умови для повернення та інтеграції мігрантів.	- Відтік молодих та кваліфікованих кадрів України; - Зниження інтелектуального потенціалу України; - Збільшення нерівності в розвитку України; - Соціальна напруга в Україні; - Конфлікти у країнах-експортерах й імпортерах(Україні); - Нерівності відношення до забезпечення робочих місць та соціальних послуг для українців-мігрантів.

Рис. 2.15. SWOT-аналіз проблеми «відтоку умів»

Джерело: складено автором за матеріалами [11, 16, 18, 30]

У результаті його проведення були виявлені переваги, недоліки, можливості та загрози витоку умів.

Витік умів це дуже важлива проблема, але існують і шляхи її вирішення. Стратегії повернення складаються з кроків, які будуть мотивувати громадян повертатися додому та допоможуть економії країни.

У світі були реалізовані різноманітні стратегії для вирішення схожих проблем, тож одним з підходів покращення ситуації в Україні є використання погляду закордонних фахівців. Україні необхідно ефективніше використовувати залишковий людський капітал, комбінуючи це з реформами системи освіти. Однією з пропозицій є збільшення рівня участі жінок у робочій силі, який до війни був низьким. Запровадження сімейної політики, що сприяє працевлаштуванню, створення державної системи догляду за дітьми, або збільшення гнучкості підприємств через впровадження дистанційної роботи можуть стати ефективними шляхами досягнення цієї мети. Водночас ще одним складним, але життєво необхідним процесом після війни буде інтеграція молоді на ринок праці.

Під час війни для протидії наслідкам інтелектуальної міграції потрібна двостороння стратегія. Для початку, Україна має стимулювати якомога більше людей повернутися після завершення конфлікту. Хоча рішення про повернення часто залежать від неекономічних факторів, фіскальні стимули можуть збільшити кількість репатріантів. Багато європейських країн вже використовують податкові пільги для притягнення висококваліфікованих фахівців. Гарним прикладом реалізування цієї стратегії є Controesodo, програма в Італії, що надає значні податкові пільги для експатріантів, що повертаються. Згідно з останніми даними, ймовірність повернення експатріантів до Італії зросла на 27% після впровадження цієї програми у 2010 році. Якщо подібна політика буде працювати з висококваліфікованими та

молодими українцями, витрати можуть бути більше ніж компенсовані вигодами у вигляді позитивних зовнішніх ефектів та надходжень у бюджет. У післявоєнний період Україна має перейняти досвід інших європейських країн у створенні податкових схем для залучення біженців до повернення, але не забути про чіткі кваліфікаційні умови задля профілактики недобросовісних практик.

Директор Центру економічної стратегії Гліб Вишлінський зауважив, що одна з найбільш важливих стратегій це пропонування людям тимчасового житла. Також необхідно активно працювати над збільшенням числа робочих місць та підвищенням рівня оплати праці. Це дозволить створити умови, за яких працювати в Україні буде вигідно для мешканців, що може сприяти поверненню не лише біженців, а й трудових мігрантів, які виїхали за кордон у пошуках кращих можливостей. Крім того треба невідкладно вирішувати питання освіти для дітей, які перебувають за кордоном, забезпечуючи створення українських шкіл, щоб зберегти зв'язок дітей з Україною та забезпечити їм можливість зручно повернутися в будь-який момент.

Для припинення відтоку людей потрібен час, і значна частина українських мігрантів можуть ніколи не повернутися. Тому другим напрямом стратегії є зміцнення зв'язків між національною економікою та українськими емігрантами. Географічна близькість до країн міграції та стабільне Інтернет-з'єднання можуть сильно зменшити кількість відтоку умів, що наразі супроводжується еміграцією.

У цьому питанні досвід біженців з країн колишньої Югославії, які виїхали до Німеччини, є показовим. Найбільше зростання післявоєнного експорту спостерігалось в колишніх республіках Югославії у секторах з найбільшою часткою репатрійованих біженців, що, відображає переваги збільшення продуктивності завдяки привезеним з собою знанням. У сучасному світі описаний обмін знань може проходити онлайн. Дистанційна робота вже є та може стати важливим шляхом збереження або відновлення більшості

втрачених людських ресурсів. Крім того, додаткова освіта може використовувати приватні перекази з за кордону.

Що стосується рішень запропонованих українськими фахівцями можна виділити декілька підходів. Внаслідок війни велика кількість українців залишила країну. Згідно з оцінками, від 1,5 до 3 мільйонів людей можуть вирішити залишитися за кордоном, оскільки вже адаптувалися до життя в інших країнах. Фахівці попереджають, що такий сценарій не можна допустити, оскільки в іншому випадку українська економіка буде втрачати приблизно від 2,7% до 6,9% ВВП щороку. Якщо українці не повернуться, може знадобитися набір трудових мігрантів, але відновлення чисельності власних громадян буде набагато простіше.

Міграційна криза у 2022 році є найбільшою з моменту Другої світової війни. Дослідження показали, що чим триваліше біженці залишаються за кордоном, тим менше з них відчують бажання повертатися. Тому держава активно працює над створенням умов для їхнього повернення. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну лютого 2022 року спричинило масштабну зовнішню міграцію, найбільшу після Другої світової війни, внаслідок якої 15% населення досі перебуває за кордоном. У момент отримання Україною можливості розпочати відбудову, країні буде необхідна всебічна стратегія для відновлення потенціалу.

Очільниця Міністерства економіки Юлія Свириденко зауважила, що одним з основних стимулів повернення українців буде наявність безпеки, житла та роботи. Більшість українців не мають наміру повертатися, поки триває війна, але після її закінчення 68% опитаних планують свій майбутній життя на Батьківщині. За даними ООН, по всьому світу зареєстровано понад 6,24 мільйони українських біженців, які переважно складаються з жінок з дітьми, що оселилися в країнах ЄС. Отже, припинення обстрілів, звільнення територій і швидке розмінування нададуть українцям почуття безпеки та будуть першим кроком для повернення біженців та мігрантів.

Другим кроком буде забезпечення людей житлом. З цією метою уряд запустив програму іпотечного кредитування «ЄОселя», як зазначено Свириденко. Доступність власного житла є ключовим питанням для рішення про повернення, особливо для тих, чий дім був знищений під час обстрілів або залишився під окупацією.

Третім кроком є забезпечення людей роботою. Щоб заповнити дефіцит професіоналів, роботодавці почали підвищувати зарплати. За даними work.ua, середній місячний дохід за вакансіями становить 17 104 грн. Це свідчить про те, що робота, особливо для кваліфікованих працівників, доступна.

Україна пропонує доступні програми навчання та перекваліфікації з понад 360 освітніх курсів.

Четвертий крок – створення умов для ведення бізнесу. Україна має бути центром, де можна реалізувати будь-які ідеї для бізнесу, що буде великим стимулом для місцевих жителів. Для цього була запущена програма "ЄРобота".

За допомогою цієї програми 8,5 тисяч українців вже отримали фінансування на розвиток або створення бізнесу. Вони планують створити майже 30 тисяч нових робочих місць.

Останнім кроком є залучення людей, які здобули унікальний досвід за кордоном, до післявоєнного відновлення, щоб вони відчували себе корисними та потрібними.

Станом на вересень 2023 року за даними Київської школи економіки збитки, завдані інфраструктурі України, оцінюються у понад 150 мільярдів доларів, що становить приблизно 85% річного ВВП країни. Нажаль, вартість відновлення, безперечно, буде набагато вищою. За оцінками ООН, Європейської комісії, групи Світового банку та уряду України у березні 2023 року вказує, що відновлення після перших 12 місяців війни потребуватиме 411 мільярдів доларів протягом наступних десяти років. Президент України Володимир Зеленський заявив, що оскільки війна продовжується ця сума може перевищити 1 трильйон доларів.

До можливих способів вирішення проблеми «витоку умів» та заохочення повернення українців належать ідеї, що збільшують швидкість реагування українських біженців на спонуки до тимчасового або постійного повернення на Батьківщину. Для цього необхідно пройти дев'ять основних етапів.

По-перше, необхідно забезпечити виконання права на вільне переміщення та вибір місця проживання українських біженців на рівних умовах з громадянами Європейського Союзу. Вступ до ЄС є однією з основних цілей України, у момент її досягнення громадяни України зможуть вільно обирати місце проживання. Це право сприятиме інтеграції у ЄС. Крім того, надання цього права мотивує українців не боятися повертатися в Україну, так як право на проживання та пільги не будуть різ загрозою.

По-друге, рекомендується заохочувати державні або приватні інвестиції, які будуть використані для укріплення та покращення транспортної системи України з іншими державами під час та після війни. Країні потрібно впровадити спрощення пасажирського сполучення з інших держав. Цьому посприяють вже покращені та диверсифіковані шляхи імпорту та експорту товарів. Покращення транспортної системи може бути досягнуто за рахунок впровадження організаційних заходів скорочення тривалості поїздок, розширення залізничного сполучення та відкриття аеропортів. У результаті покращень для українців можливе подолання бар'єрів для відвідування або повернення в Україну. Також можливим сценарієм є існування громадян, які живуть у двох або більше країнах одночасно.

По-третє, для повернення український біженців необхідна співпраця з країнами ЄС. Україні слід встановити співпрацю з європейськими союзниками для забезпечення повернення українців після конфлікту. У випадку, якщо українські мігранти залишаться за кордоном, це призведе до значних економічних втрат для української економіки. Тому важливо, щоб Україна відобразила своїм європейським партнерам, що допомога в поверненні біженців буде важливою для неї. Навіть якщо українці залишаться за

кордоном, це принесе пряму економічну вигоду європейським країнам, але їхнє повернення буде приносити непряму вигоду для Європи. Відновлення біженців підсилить економіку України і дозволить зменшити залежність від європейських фінансових ресурсів, оскільки країна матиме можливість більше інвестувати в безпеку та відновлення.

Також необхідно провести швидку відбудову постраждалих територій, щоб українці з цих регіонів могли повертатися додому. При цьому важливо уникати помилок, які вчинялися під час відновлення інших країн, зосереджуючись на відновленні не лише житлового фонду, а й інфраструктури, та чітко визначити, які організації відповідають за відновлення кожного об'єкта, щоб уникнути дублювання завдань.

Поки триває процес відновлення, варто надавати допомогу мешканцям постраждалих і окупованих територій, що може включати як грошові виплати, так і надання житла або субсидії на його оренду в містах України, що найменше постраждали від повномасштабного військового вторгнення Росії. Такі дії сприятимуть поверненню українців додому.

Збільшення участі приватних акторів у співробітництві з державою у відновленні країни посприє вирішенню проблеми. Щоб залучити інвесторів, які бажають надавати кошти в бюджет України, тобто допомагати у будівництві промислових об'єктів у найбільш безпечних областях, Україні пропонується допомагати працівникам у вигляді будівництва для них житлових будинків. Впровадження та реалізація такої стратегії може збільшити ймовірність повернення громадян. Особливо це допоможе біженцям, яким складно повернутися безпосередньо після закінчення війни, тобто, чиє житло зруйновано, та тим, хто був змушений покинути окуповані території та зони бойових дій.

Допомога або полегшення можливостей пошуку роботи в більш безпечному регіоні та курси перекваліфікації посприє економічному росту та зменшенню безробіття. Чимало громадян України, особливо ті, хто покинув

зону бойових дій, висловлюють бажання повернутися до країни, якщо їм буде запропонована можливість знайти добре оплачувану роботу у більш безпечних регіонах. У цьому питанні можуть бути корисними як публічні, так і приватні ініціативи. Наприклад, у Європі існують програми перепідготовки, фінансовані благодійними організаціями та країнами. Подібні курси можна організувати і у безпечних регіонах України, щоб зробити їх більш привабливими для біженців, які мають намір повернутися.

Крім того, важливим кроком є збільшення ресурсів для спілкування діаспори та офіційних дипломатичних місій з українцями, які знаходяться за кордоном. Рішеннями цього питання будуть регулярні консультації, зустрічі та інформаційні семінари, організовані для українців. Впровадження цих заходів створить платформу для побудови спільности та обміну досвідом, проінформують українців щодо юридичних питань, а також проінформувати щодо можливостей та перспектив повернення. Для встановлення влучних та найбільш ефективних форматів цих заходів, треба забезпечити ефективність побудови зв'язків між Україною та її діаспорою та Україною.

Стабільне майбутнє України забезпечить спрощення повернення та продовження навчання дітей в школах України. Вивчені за кордоном предмети повинні бути зараховані українськими навчальними закладами без додаткових перевірок. Впровадження таких заходів допоможе дітям швидко продовжити навчання та реінтегруватися без стресу. Крім того, ключовою складовою відновлення системи освіти є інвестування у викладання української історії, літератури та, найважливіше, мови через платформи дистанційного навчання для дітей біженців.

Наостанок, є важливим для розвитку вищих навчальних закладів введення спрощеної процедури вступу випускників іноземних шкіл. Більша частина підлітків, що були вимушені поїхати за кордон не матимуть українські документи про повну середню освіту, а тільки іноземну середню освіту. Тому є необхідність у спрощенні процесу вступу до українських вищих навчальних

закладів на основі іноземних документів. Це стимулюватиме повернення молоді до України. Спочатку, треба створити спрощену процедуру визнання документів. Після цього, треба ввести дозвіл таких учнів до вступу або продовження навчання в українських вищих навчальних закладах на основі іноземних документів. Наостанок, необхідно мотивувати студентів, дозволивши вступ на бюджетні місця українських університетів та відкривши доступ до стипендії.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проаналізовано сучасний стан економічних наслідків «витуку умів» в Україні. Були вказані особливості та напрямки міграції. Був досліджений міграційний рух у країнах та перспективи міграції українців. Також були розкриті важливі статистичні дані щодо бажання та можливості українських біженців повернутися в Україну. Також були розглянуті можливі рішення проблеми «витоку умів». Були розглянуті та порівнянні стратегії використані за кордоном та в Україні. Було встановлено, що для заохочення повернення українців необхідна гнучка інтеграційна стратегія, що включає в себе декілька кроків.

ВИСНОВКИ

1. У роботі було вивчено поняття та сутність «витоку умів» у сучасному світі. «Витік умів» – це процес еміграції великої частини населення, при якому регіону або країни покидають кваліфіковані робітники, вчені, фахівці з економічних, політичних, релігійних або інших причин. Міжнародна міграція робочої сили — це міграція з однієї країни в іншу частки працездатного населення, що стає наслідком економічних чинників і відбувається як організовано, так і стихійно;

2. Були описані соціально-економічні закономірності інтелектуальної міграції. Визначено, що масове переміщення робочої сили, якими б причинами воно не зумовлювалось викликає помітні соціально-економічні закономірності як в країнах-експортерах робочої сили, так і в її країнах-імпортерах. Тому що «витік умів» створює фінансове навантаження, а саме іммігранти створюють неймовірний тиск для бюджету розвинених країн, що стає очевидним, коли ці країни розташовані поруч або межують з менш розвинутими державами. Також для країн-експортерів це створює нестачу робочої сили, зменшення демографічного розвитку та застій економіки. З іншої сторони існують і переваги, такі як економія на витратах на професійну підготовку, створення додаткового попиту, збільшення конкурентоспроможності країни-імпортера, у той час надходження ВКВ, зменшення соціальної напруженості, ріст рівня технологій країни-експортера. Було з'ясовано вплив та динаміку розвитку сучасних міграційних потоків світу та України на підставі даних Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Центру економічної стратегії. З швидким розвитком технологій інтелект став невід'ємною частиною прогресу, тому феномен «витоку умів» є небезпечним для сталого розвитку суспільства і національної безпеки. Позиція країни в світовій економічній системі визначається можливостями привертати висококваліфікованих

спеціалістів з-за кордону та її здатністю ефективно використовувати внутрішні інтелектуальні ресурси;

3. Було встановлено особливості та напрями міграції в Україні на підставі даних дослідницької агенції InfoSapiens, EuroStat, ООН, Operational Data Portal з UNHCR, VisitUkraine.Today. Станом на 2024 рік країнами з найбільшою кількістю українських біженців залишаються Німеччина, Чехія, Іспанія, Італія, Польща та Болгарія. Поза Європою найбільшими приймаючими країнами є Сполучені Штати Америки та Канада. У той самий час 1,1 млн. українців вже повернулися додому в Україну, з них 87% – з країн ЄС;

4. Описано міграційний рух у країнах та перспективи міграції українців. На підставі інформації від Світового банку встановлено, що у ВВП певних країн цими днями значно зросла частка грошових переказів, внаслідок структурних змін світової економіки. Щодо України, можна відзначити загалом зростання кількості приватних грошових переказів. Як і для багатьох країн, для України у останні роки одним із значущих джерел валютних поступлень продовжують бути грошові перекази робочих мігрантів.

5. У ході виконання роботи були визначені шляхи вирішення проблеми «витік умів» закордонних та вітчизняних фахівців. Було визначено готовність українців до повернення, проведено аналіз статистики та прогнози. На підставі даних 62% українських біженців готові повернутися додому, коли ситуація буде більш безпечною. На підставі даних Центру економічної стратегії було виділено три можливих прогнози, а саме песимістичний, середній та оптимістичний при яких кількість українців які планують (або ні) повернутись до України варіюється. Станом на січень 2024 року за оптимістичним прогнозом планує повернутися 2,2 млн., за середнім – 1,6 млн., песимістичним – 1,3 млн.. У ході роботи був зроблений SWOT-аналіз щодо сильних та слабких сторін проблеми «витоку умів», як і її можливості та загрози. За результатами аналізу були розроблені шляхи вирішення проблеми.

Рекомендується надання українським біженцям права на вільне пересування та вибір місця проживання, на рівних умовах з громадянами ЄС та співпраця з країнами Європейського Союзу з метою мотивації повернення українців після війни. Тому що це стимулюватиме інтеграцію України в Європейський Союз та сприятиме поверненню українців, у яких з'явиться можливість повернутися до України без ризику втратити дозвіл на проживання за кордоном або втратити пільги. Також необхідні інвестиції в поліпшення транспортних зв'язків, ресурсів для комунікації через дипломатичні представництва з Україною. Це сприятиме не тільки зменшенню бар'єрів для українців, які бажають повернутися в Україну, так і обміну досвідом та побудові спільноти. Швидка відбудова постраждалих регіонів та надання допомоги постраждалим регіонам та окупованим територіям, що може включати грошові виплати, забезпечення житлом або субсидії його оренди, допоможе бажаючим повернутися в Україну. Створення зручних умов для інвесторів через механізми державно-приватного партнерства, включаючи будівництво житла для потенційних працівників у безпечних регіонах забезпечить стабільне процвітання економіки України в довгостроковій перспективі. Надання підтримки у пошуку роботи та перекваліфікації для біженців допоможе їм знайти стабільне й добре оплачуване працевлаштування у безпечніших регіонах України. Наостанок, спрощена реінтеграція дітей до українських шкіл та вступ українських випускників іноземних шкіл до українських вишів, зокрема за допомогою спрощення процесу визнання іноземних документів про освіту та наданням можливості вступу на основі цих документів є важливим чинником для поверненню молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аваков Р.М., Прохоренко Н.Є. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. Вісник міжнародного слов'янського університету №1. — Т. С. 34—39.
2. Борисов Е. А. Динамика международной трудовой миграции в Украине. Проблемы современной экономики. 2012. С. 73-76. [Електронний ресурс]. URL: <http://elibrary.ru>.
3. Васильева А. В. Динамическая модель трудовой миграции: построение и реализация. Экономика региона. 2012. С. 140-157. - [Електронний ресурс]. URL: <http://elibrary.ru>.
4. Вашко И. М. Государственная политика регулирования трудовой миграции: зарубежный опыт и возможности. Журнал международного права и международных отношений. - 2012. - № 1. - С. 103-112.
5. Виїзд громадян України до країн-сусідів [Електронний ресурс]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/вплив-міграційних-процесів-на-економ/>.
6. Віковий розподіл населення і міжнародних мігрантів [Електронний ресурс]. URL: <http://www.econf.rae.ru/article/7326>.
7. Власюк О., Кравченко А. Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграций населения в мире. — М., 2015. — 159 с.
8. Вплив міграційних процесів на економіку України [Електронний ресурс]. URL: – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/>.
9. Глобальна робоча міграція [Електронний ресурс]. URL: <https://visasam.ru/emigration/rabota/mezhdunarodnaya-trudovaya-migraciya.html>.
10. Кабанов С. С. Управление территориальной мобильностью рабочей силы. Менеджмент рубежом. - 2017. - № 1. - С. 18-23.
11. Каменский А. Экономический механизм трудовой иммиграции населения в условиях развития интеграционных процессов в Украине. Управленец. - 2015. - № 7. - С. 66-71.

12. Кількість перетинів державного кордону громадянами України [Електронний ресурс]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/вплив-міграційних-процесів-на-економ/>.
13. Країни Європи, де проживає найбільша кількість іноземців [Електронний ресурс]. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook392/01/part-012.htm>.
14. Курбет О.П, Інтелектуальна міграція з України: історико-економічний нарис, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2019.
15. Литвинчук О.В., Юрківський О.Й. Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2023.
16. Марченко Н. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. — 2015. С.127—139.
17. Міграційний рух українців [Електронний ресурс]. URL: <http://uchebnik-online.com/127/475.html>
18. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія. К.: Довіра, 2016. — 312 с.
19. Міжнародна міграція робочої сили [Електронний ресурс]. URL: file:///C:/Users/ /Downloads/stvttp_2014_1_62.pdf.
20. Напрямків міжнародної міграції робочої сили [Електронний ресурс]. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/9.pdf.
21. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів . — К.: АтрЕК, 2014. — 256 с.
22. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – No 49–50. – Ст. 463.

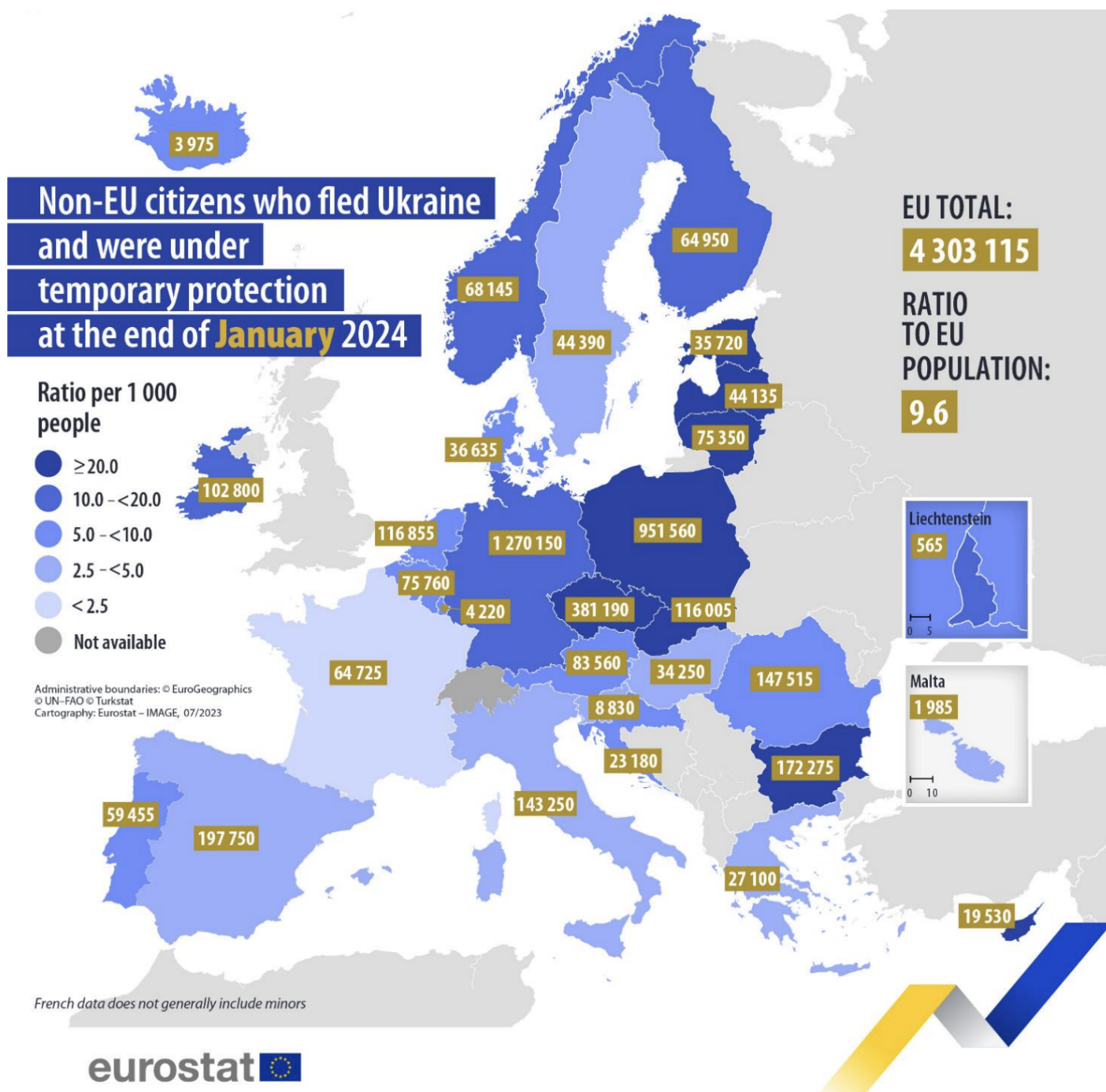
23. Про Концепцію Державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011 [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
24. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 19. – Ст. 80.
25. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
26. Соціально-економічні наслідки міграції робочої сили [Електронний ресурс]. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf.
27. Статистика трудової міграції: країни, в яких проживає найбільше міжнародних мігрантів [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ilo.org/dw4sd/themes/migration/lang--ru/index.htm>.
28. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 74 с.
29. Трудова міграція у десяти світових регіонах [Електронний ресурс]. URL: <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/m-trudovaya-migraciya.html>.
30. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження [Електронний ресурс]. – URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/
31. Хлібова І.В.. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. — К.: Наукова думка,- 2016. — 148 с.
32. Billsborrow R., Zlotnik H. (1994). The Systems Approach and the Measurement of the Determinants of International Migration. Causes of international migration. Proceedings of a workshop, 14-16 December 2015, Luxembourg. Rob van der Erf, Liesbeth Heering (eds), pp. 61-73.

33. EU support for Ukraine [Електронний ресурс]. – URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_en
34. International Migration Outlook 2023 [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
35. International Migrant Stock [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
36. International students in Ukraine [Електронний ресурс]. – URL: <https://studyinukraine.gov.ua/statistic/>
37. Migration and Development Brief 38 [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.knomad.org/publication/migration-and-development-brief-38>
38. Migration and the Ukraine Crisis: A Two-Country Perspective [Електронний ресурс]. – URL: <https://css.ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/services/digital-library/publications/publication.html/ad899e58-4862-4ae3-8ffd-e55be647339e>
39. Migration data portail [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.migrationdataportal.org/overviews/mgi>
40. Migration development indicator. IMF – official website [Електронний ресурс]. URL: <https://da0-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B&sId=1481207801912>.
41. OSCE in Ukraine [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.osce.org/osce-in-ukraine>
42. Personal remittances received (as % of GDP) in 2023, Ukraine [Електронний ресурс]. – URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=remit_re_gdp&t=2023&cm49=804
43. Remittance inflows in 2023, Ukraine [Електронний ресурс]. – URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=remit_inflows&t=2023&cm49=804

44. The Digital Dynamics of Migration: Insights from the Ukrainian Crisis [Электронный ресурс]. – URL: <https://publications.iom.int/books/digital-dynamics-migration-insights-ukrainian-crisis>
45. The impact on trade and development of the war in Ukraine [Электронный ресурс]. – URL: <https://unctad.org/publication/impact-trade-and-development-war-ukraine>
46. Ukraine at war [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.economist.com/ukraine-crisis>
47. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 15 (November – December 2023) [Электронный ресурс]. – URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-15-november-december?close=true>
48. Ukraine Refugee Situation [Электронный ресурс]. – URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
49. Ukraine 2023 Report [Электронный ресурс]. – URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf
50. 500,000 refugees have fled Ukraine: UN [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.ft.com/video/daff73ab-c22e-43af-bb11-6783c61734e5>

ДОДАТКИ

Додаток А
Розподіл українських біженців по Європі

Джерело: [30]